

HALK KAHRAMANI BAĞLAMINDA ŞEMUNE HANNE HAYDO

Okt. Canser KARDAŞ

Şırnak Üniversitesi Rektörlüğü

Özet

Çalışmamızda “Sosyal Eşkîya”, “Sosyal Haydut” ve “Soylu Eşkîya” gibi adlandırmalarda bulunulan ve halk tarafından kahraman kabul edilen bu kişilerin genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Sosyal eşkıyahın ne olduğu, hangi özelliklerin olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede çalışma yaptığımız Şemune Hanne Haydo’nun hayatı, yaşadığı çevre, onu halk kahramanı aşamasına getiren şartlar irdelenecektir. Yapılan alan çalışmasında sözlü kaynaklar dikkate alınarak halkın bu insan hakkında görüşleri E.J. Habsbawm’ın önerdiği halk kahramanı ilkeleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şemune, Halk Kahramanı, Tur Abidin

ŞEM'UN HANNE HAYDO IN THE CONTEXT PUBLIC HERO

Abstract

In this study, it has been stand on the general attributes of persons called “Social Bandit” and “Noble Bandit” who accepted hero by the public. It has been stand on the what social eşkıya is and which attributes it must have. In this framework, it will be discussion that the life of Şem’un Hanna Haydo, the environment he lived and the conditions that made him public hero. In the case study, it has been evaluated that the public’s opinions about this person as considering oral resources and the public hero principles which E.J. Habsbawm proposed.

Key Words: Şem’un, Public Hero, Tur Abidin

1. Giriş

Toplumsal eşkıyalar için kullanılan “şaki” “eşkîya” kelimeleri Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Bu kelimeler sözlüklerde şekavette bulunan, günahkâr, asi, fena hareketli, yol kesen, harami ve haydut gibi anlamları bulunmaktadır. (TDK Sözlüğü, Develioğlu, Sami, 1317: 781) Bu sözlük anlamlarının yanında da hukuki olarak da şu şekilde tarif edilmektedir. Genellikle şehir dışında köylere yakın kesimlerde özellikle barınma, gizlenme olanaklarının çok olduğu dağlarda gezen, silahlı, bazen yol kesip gasp suçu işleyen bazen adam öldürmeye varan eylemlerde bulunan ve huzur bozucu girişimleri olan kişiler, eşkıya olarak tanımlanmaktadır.¹

Batı dillerinde bandolero, desporado, bandit ve kleft gibi isimlerle anılmaktadır. Sosyal eşkıyalıkta sembol olan isim Robin Hood’dur. XVI-XVII yüzyıllarda Akdeniz çevresi bölgelerde ve özellikle Balkanlarda çok yaygın bir faaliyet halini almıştır.²

¹Esat Şener, *Açıklamalı Madde Atıflı Hukuk Sözlüğü*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001, s.226

²Efkan Uzun, “Osmanlı Örneklemleri Üzerinden Sosyal Eşkîyalığa Bir Bakış”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 10, S. 3, Ankara, 2006, s.36.

Resmi makamlarca “eşkîya”, “kanun kaçağı”, “vatan haini” olarak kabul edilen biri, diğerk bir kesime göre ise kahramandır. Buna örnek vermek gerekirse Aydın’da Atçalı Kel Mehmet Efe bir kesime göre eşkîya, katil ve hırsız olarak kabul edilirken diğerk bir kesim tarafından da halk kahramanı ve Aydın ihtilalinin lideri olarak kabul edilmektedir.³ Bu şekilde farklı sebepler dolayısıyla kahramanlaşmış çok eşkîya bulunmaktadır. Coğrafyamızdan Canbulatođlu Ali Paşa, Karayazıcı, Kizirođlu Mustafa Bey, Korođlu Ruşen ve Ege Efeleri gibi örnekler sayılabilir. Dünyanın çeşitli kesimlerinde sosyal eşkîya olarak görülen İngiliz Robin Hood, Azeri Kaçak Nebi, Slovak Janoşik, Bulgar Novak ve Balkan Voyvodaları aynı kategoride değerlendirilebilir.

İnsanın önemli özelliklerinden biri hak ve adalet arayışıdır. Gerek egemen toplum düzeni gerekse insanın içinde yaşadığı ortam bu özlemi gidermez. Bundan dolayı insanoğlu eskiden beri dürüstlüğe, iyiliğe doğruluğa ilişkin hak ve adalet arayışı idealindedir. Bu yöndeki istek ve arzular halk edebiyatının oluşmasında temel oluşturur. Bu temel her toplulukta ve her çağda halk edebiyatı kahramanlarını canlandırır. Belli dönemlerin insafsızlığı karşısında eşkîya olarak nitelendirilen kişiler halk kahramanı olarak halkın hayal gücünde haksızlığın öcünü alan, adaletsizliğe karşı duran kahramanlara dönüşür. Bunun sonucunda kahraman olan kişiyi şiirlerinin, öykülerinin ve efsanelerin kahramanı olarak karşımıza çıkar.⁴

Bu çerçevede halk kahramanı olarak değerlendirdiğimiz Süryani Şemune Hanne Haydo yakın tarihte yaşamasına rağmen halk arasında ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Bu ayrıcalıklı konum yöresel sanatçılar olan Dengbejlerin stranlarında belirgin bir şekilde işlenmiştir. Şemune Hanne Haydo ile ilgili bilgilerimizin büyük bir kısmı sözlü kaynaklar ve Dengbejlerin deyişlerinden elde edilmiştir.

2. Sosyal Haydut, Halk Kahramanı

Eşkîyalık bozuk düzenlerin ve düzensiz toplumların ortaya çıkardığı evrensel bir olgudur.⁵ Bu olgu sonucunda dünyanın neresinde olursa olsun düzen zayıfladığı zaman sosyal eşkîya olarak tabir edilen olgu ortaya çıkar bu açıdan sosyal eşkîya evrensel bir yapı ihtiva etmektedir.

Teorik olarak dünyaca tanınan en ünlü soylu eşkîya Robin Hood olarak tanınmaktadır. Balad ve şarkılara en çok konu edinen kişidir. Ama gerçek hayatta tüm eşkîyaların soylu olarak nitelendirilmesi hatalı olacaktır. Bir kısmı adi eşkîyadan öteye geçememiş bir kısmı ise yiğit, adalet getiren, yanlışları düzelten, toplumsal eşitliği ve adaleti sağlayan kişi soylu eşkîya olabilmektedir. Hobsbawm bir kişinin

³ Mehmet Bayrak, *Öyküleri ile Halk Anlatı Türküleri*, Baran Ofset, Ankara, 1996, s. 39.

⁴ Celnarova, Xenia, “Korođlu ve Slovak halk Kahramanları Arasındaki Benzerlikler”, (Edt. Mehmet Bayrak), *Öyküleri ile Halk Anlatı Türküleri*, Baran Ofset, Ankara 1996, s. 234.

⁵ Mehmet Bayrak, *Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri*, Yorum yayınları, Ankara 1985, s. 99.

soylu eşkıya olarak kabul edilebilmesi için bazı ilkeler belirlemiştir bunlar şu şekilde sıralanabilir.

- a. Soylu eşkıya bir suç işleyerek değil, halkın gözünde suç olmayıp, kanun karşısında suç sayılan bir eylemden dolayı kaçak duruma düşer.
- b. Yanlışları düzeltir.
- c. Zenginden, yoksula vermek için alır.
- d. Yalnızca kendini savunmak ya da intikam almak için savunur.
- e. Eğer ömrü yeterse halkına yeniden şerefli bir birey olarak geri döner. (Aslında o hiçbir zaman halkını terk etmemiştir.)
- f. Halkı ona hayranlık duyar, yardım eder ve onu korur.
- g. O da herkes gibi bir gün ölür, ama topluluğun hiçbir namuslu üyesi yönetimlerle işbirliğine girmeyeceğine göre bir ihanet veya tuzak sonucunda yakalanır.
- h. Adaletin kaynağı olan kral, imparator veya merkezi yönetimin düşmanı değil o sadece yerel yönetici konumundakileri düşmanıdır.⁶

Halk kahramanı yerel ölçütlere göre dürüst, saygıdeğer ve imrenilen bir kişidir. Halk onun güvenliği için sürekli dua halindedir. Bunun gibi birine haliyle herkes yardım eder. Yaşadığı yöreyi askerlere göre çok daha iyi tanıdığından askerler tarafından yakalanması olası değildir. Dolayısıyla sadece çevresinden birisinin ihanetiyle veya tuzakla yakalanabilir.⁷

3. Şemune Hanne Haydo'nun Hayatı

Şemune 1870 yılında Sare köyünde doğmuştur. Kasım 1964 yılında yine Sare köyünde 94 yaşında iken vefat etti. Küçük yaşta babasını kaybetmesinden dolayı Şemune ve kardeşi Malke ile beraber Mardin Kırklar Kilisesi'nde Katolik eğitimini görmüşlerdir. Bu eğitim sonucunda hem klasik Süryaniceyi hem İngilizce hem de Arapçayı öğrenmiştir(Sözlü kaynaklar).

Şemune birinde 9 yıl birinde de 4 yıl ve diğerleri daha kısa süreli olmak üzere 4 kez hapse girmiştir.⁸ Öğrenilemeyen bir nedenle yöredeki diğer ağa ve aşiret liderleriyle beraber 1913 yılında hapse girip 1917'ye kadar Harput hapishanesindeyken Aliye Bete ile beraber firar ederek memleketine dönmüştür.⁹

⁶ Eric J. Hobsbawm, *Eşkayalar*, Avesta yayınları, İstanbul, 1997, s. 43.

⁷ Hobsbawm, age, 54

⁸ Nezîrê Cibo, *Havêrkan Sultanları-I*, Komal Yayınları, İstanbul, 2010, s. 54.

⁹ Bu firar sonucunda onun hakkında çıkarılan tutuklama kararından sonra ikamet ettiği köye askerler tarafından baskın yapılır. Askerler kendisini tanımadığından onları Şem'un karşılamıştır. Kendisini önce tanıtmaz eve götürür onlara yemek yedirip dinlendikten sonra askerler ona şu şekilde hitap ederler. Bize misafirlik gösterip yemek verdin kahve verdin şimdi de bize Şem'un Hanne haydo'nun kim olduğunu da göstersen çok memnun oluruz. Bunun üzerine benim der. Komutan onun tutuklanmasına gönüllü razı olmaz ve askerlerine şöyle hitap eder "Biz uzak yoldan yaya olarak geldik onu almaya geldiğimizi bildiği halde kaçmadı bu yetmezmiş gibi evinde bizi ağırlayıp yemeğimizi de yedirdi. Biz zaten savaşı kaybetmişiz ordumuz artık devletimizi kurtaracak durumda değil. Ancak böyle insanlar yarın mutlaka memleketimizin kurtarılmasında büyük fedakârlıklar yapacaklardır. Bu sebeple onu tutuklamaya gönülüm el vermiyor" deyip firari olduğu halde tutuklamadan köyden ayrılırlar.

Şemune ile ilgili konuşulduğunda kendisinin çok yiğit, korkusuz, haksızlığa göz yummayan, ağa ve merani¹⁰ yapıya sahip olduğu değerlendirilmiştir. Haysiyeti ve şerefi ile yaşayan, cesaret sahibi birisi olarak tanınır. Sözlü kaynaklara göre Şemune Hanne Haydo'nun kişilik özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır.

Akıllı, sorunlar karşısında pratik çözümler üretirdi.

Barışseverdi, küskünlüklere asla izin vermezdi.

Bütün işlerini iyilik ve güzellik içinde çözümlenmeye çalışırdı.

Kavgaya edilmemesi gerektiği yerde gözü hiçbir şeyi görmez ve cesaretle atılırdı.

Birçok kavgada aşireti için fedai rolünden de kaçmamıştır.

Yörenin sosyal yapısından dolayı aşiretler arasında kavgalar çok rastlanan bir olaydır. Onun belki de en önemli özelliği aşiretler arasındaki bu kavgaları sonlandırmasıdır. Bunu özellikle samimi arkadaşı Aliye Bete ile yapardı. Aşiretleri barıştırma stratejisi özellikle zekâ kokmaktadır. Aşiretlerle görüşüldükten sonra barışı kabul etmeyen tarafa düşman olunacağını diğer aşiret ile birlik halinde kendilerine zarar verebileceklerini bildirir ve bunun sonucunda büyük oranda barışma gerçekleştirilirdi. Buna en güzel örnek ise Haruna aşireti ile Hasana aşireti arasındaki bir kavgayı bu şekilde sonlandırmasıdır(sözlü kaynaklar).

Diğer önemli bir özelliği ise hoşgörüdür. Dost çevresinde her dinden ve yöredeki her millettten kişiler bulunmaktadır. Kendisi Süryani ama en samimi olduğu kişiler ise Mıhelemi, Yezidi ve Kürtlerdi. Diğer bir deyişle dostluk kurulurken hiçbir şekilde din ve etnisite önde olmamıştır, hatta en son ölçüt olmuştur. Bunu şundan anlıyoruz: Dostları arasında Müslüman, Yezidi ve Hıristiyan gibi farklı dinlerden olanlar vardır.

Süryanilerin büyük bir kesimince Allah tarafından Şemune Hanne Haydo'ya verilen bir kudretin varlığına inanılır. Bu kudret sayesinde korkusuz, mert, imanlı ve misafirperver gibi özelliklere sahip olduğu kabul edilir. Bu kutsallık sayesinde her çatışmada sağ kurtulduğu, tek başına yirmi kişi ile baş edebildiği kabul edilir. Kimisine göre onun kaputu silah geçirmezmiş. Kimisine göre ise yaptığı muskalar sayesinde düşmanları onu görmezmiş ondan hiç vurulmamıştır. Bu ve buna benzer çok sayıda hikâye anlatılmaktadır(sözlü kaynaklar).

Şemune aile seçercesine bakıldığında savaştı bir yapıya sahip olduğu anlaşılacaktır. Şemune'nin babası Hanne silahla, onun babası Haydo silahla, onun babası Şemho kılıçla, Yewşe, Malke ve daha birçoğu ya kılıçla, ya hançerle ya da ateşli silahla vurulmuştur. Şemune da birçok kavgaya da son anda kurtulmuştur. Onun ölümü ise doğal yollardan olmuştur.

¹⁰ Yörede ağa klasik anlamda toprak sahibi ve köyü olan anlamında kullanılmaz. Ağa kelimesi düşkünlere destek çıkan, misafirini en iyi şekilde karşılayan kişiler için kullanılır. Merani ise cesur, yiğit, erkeklik vb. anlamına gelmektedir.

Şemune Hanne Haydo'nun başta dört kızı olmuş daha sonra da dört oğlu olmuştur. Kızları Sayde, Dalale, 'Azze ve Mire; oğulları ise Habib, Haydo, Malke ve Gewriye'dir.¹¹

Aliye Bete 24 Ağustos 1919 yılında Midih köyünde öldürüldükten sonra Şemune kendi köyüne Sare'ye [Sarı Köy] döner artık normal bir çiftçi olarak hayatına devam eder. Bazı kaynaklara göre bir süre Suriye'ye kaçır ve orada 1954'de öldüğü¹² söylense de yakın aile çevresi bütün hayatını kendi köyünde geçirdiğini mezarının da Basibrin [Haberli] köyü mezarlığında bulunduğunu belirtmişlerdir.

4. Şemune Hanne Haydo'nun Yaşadığı Coğrafya ve Sosyal Yapısı

Şemune Hanne Haydo'nun yaşadığı coğrafya günümüzde Şırnak'ın İdil ilçesinin bir kısmı, Mardin'in Midyat ve Dargeçit ilçelerinin tamamı Nusaybin ilçesinin de bir kısmı ile Batman'ın Gercüş ilçesinin bir kısmıdır. Bu bölge Süryani kaynaklarında Tur Abidin [Tanrı Hizmetkârları], Arap kaynaklarında Tor El Jebel [Yüksek Dağ] yörede de Torê olarak adlandırılmakta, yörede yaşayanlara ise Tori denilmektedir.¹³ Şemune'nin hayatı bu bölgede geçmiş ve yörede bulunan tüm köylere bir şekilde uğramıştır (Sözlü kaynaklar).

Yörede iki tane büyük aşiret konfederasyonu bulunmaktadır. Bunlar Heverki ve Dekşurilerdir. Yüzyıllardır bu iki aşiret bir çekişme halindedir. Farklı dönemlerde liderleri birbirlerinin başlarını kesecek düzeyde savaşmışlardır. Bu kavgaları farklı şekillerde günümüze kadar yansımaktadır.¹⁴ Bu aşiret konfederasyonları arasında kan bağı bulunmamaktadır. Bir aşirete mensup iki bavık¹⁵ kan bağı olmasına rağmen biri Heverkilerde diğeri Dekşurilerde bulunabilmektedir. Bazen de Heverki aşiret konfederasyonuna bağlı bir aşiret bir süre sonra Dekşuri aşiret konfederasyonuna katılabilmektedir.

Heverkan aşiret konfederasyonu farklı aşiretlerden oluşmaktadır. Her aşiretin başında bir bav/bavık vardır. Bu bavığın liderliği kan bağı ile değildir. Bavıkı veya aşireti yönetecek kabiliyette kim varsa o aşireti yönetir. Bu aşiretler yörede dağınık olarak bulunurlar. Yöredeki aşiretlerin içerisinde Kürt, Süryani, Mihelemi, Arap ve Yezidiler bulunmaktadır. Aşiretlerin liderliği yukarıda sayılanların herhangi birisinde olabilir ancak bu liderlik değişkendir. Bir dönem güçlü olan bir aile başka bir döneme liderliği başka bir aileye kaptrabilmektedir. Bu aşiretlerin belli başları ise

¹¹ Jan Beth-Şawoce, *Ëno Mërli Cammo İşoc Qaşo Malke Madcarle*, [İşo Amca - Sorular ve Yanıtlar] Nsibin 1997, s. 83-85.

¹² Nezire Cibo, *Haverkan Sultanları-I* s. 86 adlı kitabında Suriye'de yaşayıp 1954'te öldüğünü söylemektedir. Ancak yakın çevresi onun hiçbir zaman Suriye'ye gitmediğini öldüğü güne kadar kendi köyünde yaşadığı ve mezarının da Basibrin [Haberli] nahiyesinde olduğunu belirtmişlerdir.

¹³ Nezîrê Cibo, *Havêrkan Sultanları-I*, Komal yayımları, İstanbul, 2010, s. 20.

¹⁴ Cibo, age, 45.

¹⁵ Aşiret, bav/bavık, malbat, kabile gibi terimler ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için Martin Van Bruinessen'in *Ağa, şeyh, Devlet* adlı eseri; Lale Yalçın-Hackman'ın *Kürtlerde Aşiret ve Akralık İlişkileri*; Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*; Orhan Türkdoğan, *Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret yapısı*, adlı yapıtlara bakılabilir.

Delmamika, Alika, Erebiya, Beravi, Omerka, Dorika, Comera, Saliha, Domana, Dera, Rayit, Elika, Butika, Şemika ve Mihelemiler gibi aşiretlerden oluşturmaktadır.

Aliye Bete ve Şemune Hanne Haydo Heverki aşiretine mensup samimi dostturlar. Aliye Bete bütün heverkiler üzerinde sultanlık kurmuştur. Gewriyelerden olan Şemune Hanne Haydo Saliha aşiretinin sorumlularındandır. Aliye Bete ve Şemune Hanne Haydo'nun arkadaşlıkları günümüze kadar dillere destan olmuştur. Halk ikisine, has keklük türleri olan çeleb ve rıbat¹⁶ adlarını vermiştir. Yöredeki insanların hafızalarında ebedi dostluk ve arkadaşlık örneği olarak her daim Aliye Bete ve Şemune Hanne Haydo olarak gösterilmiştir. Bu dostlukları dengbejlerin stranlarına yansımıştır. Özellikle yörede çok iyi tanınan Dengbej Mırado'nun Aliye Bete ve Şemun Hanne Haydo'nun arkadaşlıklarının ne derece sağlam olduğunu göstermek amacıyla Şemun Hanne Haydo'nun ağzından söylediği sıtranın bir kısmını belirtmekte yarar vardır.

“...Ağayo bile Xwedê jî te razi bê
Bîla Rabê alemê jî te razi bê
Dî derhaqa Alikê Batê bavê Usîv, u Mihemed Nezir, Siltanê Havêrka,
Bîla xwinamin bî herikê weke şîreki Mezribê,
Roja şarê tînatê
Bîla serê mîn qurbana wi seri bê
Tu zanê ku min careki soz daye jî tere
Tu cara ez terka te nakim ku serê mîn were ber birînê û birakê,
Roja lî te kawimî tî rîbatî ez celabê te me....”

“.....
Ağa Allah senden razı olsun.
Âlemlerin Rabbi senden razı olsun.
Yusuf ve Muhammed Nezir'in babaları,
Hevêrkanlıların Sultanı Alikê Batê
Kanım, uğruna mezrîb şîrası(?) gibi aksın.
Tînatê Çarpışması'nın olduğu gün
Başım onun uğruna kurban olsun.
Biliyorsun ki sana bir kere söz vermişim
Seni hiçbir zaman terk etmem başımı kesseler testere de dayasalar seni terk

etmem.

Hareketin gerçekleştiği gün sen rıbatsın biz senin sürü[sen öndersin ben
senin savaşçımın]”

E.J. Habsbawm'ın Sosyal Eşkîya'nın ilkelerden biri olarak kabul ettiği “eğer ömrü yeterse halkına yeniden şerefli bir birey olarak geri döner.” ilkesine bakıldığında Şemun Hanne Haydo'nun tüm faaliyetlerinden sonra kendi köyüne yerleştiği ve bir çiftçi olarak yaşamına devam ettiği görülmektedir. Ancak çevresindeki herkesin

¹⁶ Rıbat keklîği sesi en güzel olanıdır. Celeb ise sürüde yer alan diğer keklîklerdir.

ısrarla ondan her konuda yardım istekleri sürekli olmuştur. Bir kısım sözlü kaynağa göre ise ebedi dostu Aliye Bate öldürüldükten sonra onun artık dünyayla küstüğü ve içine kapanarak yaşadığı şeklindedir(Sözlü Kaynaklar).

5. Şemune Hanne Haydo'yu Halk Kahramanı Yapan Unsurlar

Şemune Hanne Haydo aşiretler arasındaki mücadelelerden dolayı defalarca kavga yapmış ancak hiçbirinde devleti karşısına almamıştır. Ancak Aliye Bete ile beraber Nusaybin Cezaevinde bulunan mahkûmları serbest bırakmaları sonucunda kesin olarak devletin gözünde suçlu konumuna düşer. Bundan önceki tutuklamalar aşiretler arası çıkan çatışma/kavgalardan kaynaklanmaktadır.

Anılan bölgede her dönemde dinler arası hoşgörü en üst seviyededir. Bundan dolayıdır ki başı sıkışan hangi aileden olursa olsun Şemune Hanne Haydo ve Aliye Batte'den yardım istemişlerdir.

Şemune Hanne Haydo gençliğinde ve orta yaşlarında yaptığı bazı davranışlar onu yörede bir efsane haline getirmiştir. Buna örnek verecek olursak bir kış günü köyüne dönerken yolda karşılaştığı yoksul çıplak bir adama kendi kaputunu verir. Bunu duyan Boleh(?) şeyhi onun bu davranışını takdir etmek için cemaatin önünde kendi kaputunu hediye eder(Sözlü Kaynaklar).

Yine bir gün topluca otururlarken Ale Kamşe(?)¹⁷ köyünden dul bir kadın can havliyle aralarına dalıp Allah rızası için bu Şemune Hanne Haydo'nun kim olduğunu sorar. Hangisinin Şem'un olduğunu öğrenince kendisinin dul ve yoksul biri olduğunu ve bütün geçimini yaptığı ineğini talancılar tarafından alıp konulduğunu belirterek şöyle der; "Duydum ki sen fakirlerin ve düşkünlerin babasıdır her zor durumda kalana yardım ediyormuşsun ne olur benim ineğimi onlardan kurtar." Bunun üzerine Şem'un Alo Kamşe'ye giderek ineğini çölden gelen talancılardan kurtarır ancak kolundan vurularak yaralanır

Şemune Hanne Haydo'nun yaşadığı coğrafyada hemen hemen tüm aşiretlerde onunla ilgili sayısız kahramanlık hikâyesi anlatılmaktadır.¹⁸

Yörede hemen hemen herkesin gözünde sadece yardımsever, cömert, cesaret sahibi ve halk kahramanı değil tüm bu özellikleri bir arada bulandıran bir sembol haline gelmiştir.

E.J. Habsbawm'ın erdemli eşkıyaların önemli özelliklerinden biri olarak kabul ettiği eşkıya için yazılan balladlardır. Bu açıdan Şemune ve Aliye Bete ikilisinin üzerine yörede yaşayan tüm dengbejler stranlar ve şerler söylemişlerdir. Bunlardan Hesên Ciziri, Saide Hamo, Mirado, Hıseyneke Dile, Karapete Xaço, Şeyhmuse Evde, Aliye

¹⁷ Köy, çölden gelen talancılar tarafından defalarca talan edildiğinden cumhuriyetin başında terk edilmiştir(Sözlü Kaynaklar).

¹⁸Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim yayınları, İstanbul, 2008, s.165.

Silto, Nezire Kor, Latife Evde ve Mihemede Evde gibi dengbejler Şemune Hanne Haydo ile Aliye Bete üzerine klam, stran, şar ve diloklar söylemişlerdir.¹⁹ Bunlardan Mirado, Şem'un Hanne Haydo'nun ağzında çok uzun bir stran söylemiştir. Ayrıca Süryani sanatçılar İshok Yakub ve Ninib Ablahad Lahdo da türküler söylemişlerdir.

Bilindiği üzere Süryanilerin büyük bir kısmı Avrupa'da yaşamaktadır. Şemune Hanne Haydo'nun Süryani türkülerine konu olması Süryanilerin Tur Abidin ile bir noktada bağlantılarının kopmamasını sağlayarak manevi bir bağlılık oluşturmuştur. Avrupa'da yaşayan Süryanilerin duygularını aşağıdaki türkünün sözleri bize tercüme eder niteliktedir.

“Haydo Haydo Hanne Haydo
Haydo Haydo ava gideceğiz
Tüfekleri alacağız biz ki
Şemune Hanne Haydo'nun yakınlarıyız
Neyden korkacağız ki kanımızdaysa.
Diyorlar ki İsveç'te delikanlılık artıyor
Biz hala Haydo diyoruz.
Diyorlar ki İsveç'te arkadaşlık artıyor
Düşünmeden diyeceğiz ki
Haydo Haydo Haydo”²⁰

5. Sonuç

Batı ülkelerinde görülen sosyal eşkıyalığın en çok kabul edilen olgu olan zenginden alıp fakire verme olgusu bölgenin dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda daha çok yoksulu zengine karşı başka bir ifade ile zayıfı güçlüye karşı koruma vardır.

Sosyal eşkıyaların hayatları çoğunlukla genç yaşta ve doğal olmayan yollarda sona erer. Şemune Hanne Haydo ise 1919'da köyüne çekilerek yaşamını ailesi ile beraber sürdürmüştür.

Yörenin iki büyük aşiret konfederasyonu olan Heverkiler ve Dekşuriler arasında sürekli hasımlık durumu yaşanmış ve çoğu zaman karşılıklı baş kesmelere kadar varmış kavgalar yaşanmıştır. Bu iki konfederasyon arasındaki kavgalar/savaşlar hep kendi aralarında olmuş direk devlete karşı yaşanmamıştır. Belli dönemlerde devlet bir aşireti diğerine karşı kollamıştır. Bizce her iki konfederasyonun da Kürt, Arap, Süryani, Yezidi ve Mihelemi'lerden oluşması başka bir deyişle Müslüman, Hıristiyan ve Yezidilik inancına mensup insanların aynı aşirete yer alması özellikle hoşgörü boyutunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini düşüncesindeyiz.

¹⁹ Dengbejler tarafından söylenen Klam=Halk Hikâyesi, Şar=Kahramanlık Türküsü, Dilok=Halk Türküsü, Stran=Acıklı Türkü, Lawje=Dini Türkü anlamlarında kullanılmaktadır.

²⁰ İshok Yakub adlı sanatçının bir türküsü, çev, Babil Türker. 27.02.2011

KAYNAKLAR

- Bayrak, Mehmet, **Eşkıyalık ve Eşkya Türküleri**, Yorum yayınları, Ankara 1985.
 Bruinessen, Martin Van, **Ağa, Şeyh, Devlet**, İletişim yayınları, İstanbul 2008.
 Celnarova, Xenia, "Köroğlu ve Slovak halk Kahramanları Arasındaki Benzerlikler, (Edt. Mehmet Bayrak), Öyküleri ile Halk Anlatı Türküleri, Baran Ofset, Ankara 1996.
 Cibo, Nezîrê, **Havêrkan Sultanları-I**, Komal yayınları, İstanbul 2010.
 Gür, Nagihan, "'Sosyal Haydut' Düzleminden 'Halk Kahramanı' Statüsüne Bir Yükseliş: Köroğlu ve Sergüzeşti", **Milli Folklor**, Yıl 20, S. 79, Ankara 2008.
 Hobsbawm, Eric J., **Eşkıyalar**, Avesta yayınları, İstanbul 1997.
 Şener, Esat, **Açıklamalı Madde Atıflı Hukuk Sözlüğü**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001.
 Uzun, Efkân, "Osmanlı Örneklemini Üzerinden Sosyal Eşkıyalığa Bir Bakış", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 10, S. 3, Ankara 2006.
 Üzen, İsmet, "Mütareke Döneminde Bir Eşkıyalık Örneği: Ali Batı Olayı (6 Mayıs-18 Ağustos 1919)," **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 63-65-66, C. XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006.

Sözlü Kaynaklar:

Ses kayıtları ve röportajlar arşivimizde bulunmaktadır. 25.12.2010–17.02.2011 tarihleri arasında yaptığımız görüşmeler.

Şemun Hanne Haydo

İdil'e bağı Haberli (Basibrîn) köyünde bulunan Şemun Hanne Haydo'nun mezarı ve aile mezarlığı